

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jan Lipavský

**Politizace ruských energetických dodávek
na příkladu zemního plynu**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Jan Lipavský**

Vedoucí práce: **Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

LIPAŤSKÝ, Jan. *Politizace ruských energetických dodávek na příkladu zemního plynu*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 49 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je politizace ruských energetických dodávek do Evropy. Úvodní část obsahuje charakteristiku evropské závislosti na dovozu energií a analyzuje podobu ruských importů energií, včetně jejich transportních cest, které mají svůj geopolitický význam.

Stěžejní část práce tvoří zkoumání vývoje a aktivit společnosti Gazprom, která představuje důležitého aktéra energetické bezpečnosti. Text popisuje vznik a vývoj Gazpromu, jeho vztah k ruskému státu a postavení v mezinárodním kontextu. Vztah Gazpromu k tzv. transportním zemím – Ukrajině a Bělorusku – a k dodavatelským zemím (v tomto případě k Turkmenistánu jako dodavateli zemního plynu) demonstrují dvě případové studie.

Výsledkem analýzy je identifikace tří faktorů, které jsou klíčové pro mezinárodní postavení Gazpromu. Prvním faktorem je snaha o narovnání cen za zemní plyn pro státy bývalého Sovětského svazu. Druhý faktor představuje úsilí Gazpromu o pojištění vlastních zisků skrze masivní expanzi na zahraniční trhy. Posledním faktorem je zřejmá snaha Gazpromu o kontrolu nalezišť nerostných zdrojů v kaspické oblasti.

Klíčová slova

Energetická bezpečnost, Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Turkmenistán, Gazprom, zemní plyn, Putin

English abstract

The topic of this thesis is the politicization of energy supplies to Europe. The introduction deals with the characterization of European dependency on the import of energy. At the same time, the introductory part analyzes the structure of Russian import, including the transport channels and its geopolitical consequences.

The main body of the thesis is devoted to research on Gazprom. It traces the origins of this company's affiliation with Russian government and its subsequent emergence as the main international player on the field of energy. Two case studies are used to demonstrate Gazprom's ambiguous relationship with, first of all, countries through which the transport routes pass – Ukraine and Belarus, and, secondly, the relationship with the producing state, in this case Turkmenistan (for its substantial natural gas resources).

The outcome of the analysis is the identification of three main factors that are most influential in Gazprom's foreign policy. First being Gazprom's attempts to raise the prices for the CIS states to equate those of the rest of Europe. The second factor is Gazprom's effort to secure its proceeds through massive expansion to foreign market. Finally, Gazprom is working on securing its control of the reserves of natural resources in the Caspian region.

Keywords

Energy security, Russia, Ukraine, Belarus, Turkmenistan, Gazprom, Natural gas, Putin

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 20. 5. 2010

Jan Lipavský

Obsah:

I.	Úvod.....	1
A.	Evropská diskuse o energetické bezpečnosti	1
B.	Struktura práce a její teze.....	2
C.	Vymezení práce.....	4
D.	Přehled literatury a její kritika	5
II.	Evropská závislost na dovozu energií	7
A.	Proč nelze hovořit o zemním plynu a ropě dohromady	7
B.	Spotřeba energií v Evropě.....	8
C.	Struktura importu zemního plynu do Evropské unie	9
D.	Vývoj ruského importu plynu do Evropy	10
E.	Trasy produktovodů do Evropy	11
F.	Dílčí závěry	12
III.	Vývoj ruského plynárenského průmyslu.....	13
A.	Rozpad Sovětského svazu a vývoj za Jelcinovy éry	13
B.	Nová vize pro energetický průmysl	16
C.	Státní Gazprom	18
D.	Dílčí závěry	19
IV.	Vztah Gazpromu k zahraničním partnerům	20
A.	Faktory zahraniční expanze	20
1.	Vztah Gazpromu se zahraničím v 90. letech	20
2.	Přehled zahraniční expanze Gazpromu.....	22
3.	Energetická charta EU	23
4.	Dílčí závěry	25
B.	Vztahy mezi Gazpromem a tranzitními zeměmi – Ukrajinou a Běloruskem	25
1.	Rusko-ukrajinské vztahy.....	26
2.	Rusko-běloruské vztahy.....	28
3.	North Stream.....	30
4.	South Stream.....	31
5.	Dílčí závěry	31
C.	Ruské postavení v kaspické oblasti – oslabující monopol.....	32

1. Historie a geografie regionu.....	33
2. Rusko-turkmenské vztahy.....	35
3. Dílčí závěry	37
V. Závěr	39
VI. English summary.....	42
VII. Literatura	44
A. Primární literatura: dokumenty, webové prezentace, novinové články	44
B. Sekundární literatura: knihy a odborné články	46

Příloha na konci práce, na kterou odkazuji v rámci textu, má vlastní číslování. Příloha obsahuje grafy, ke kterým je referováno podtrženým slovem „graf“ např. graf 1.

I. Úvod

A. Evropská diskuse o energetické bezpečnosti

Energetická bezpečnost se v posledních letech stala velmi diskutovaným tématem mezinárodních vztahů. Z politické a mediální scény se diskuse přesunula také na akademickou půdu. V Evropě můžeme hlubší zájem o energetickou bezpečnost datovat do přelomu let 2005 a 2006, kdy došlo ke sporu mezi Ukrajinou a Ruskou federací. Právě tato událost se stala hlavním impulsem pro debatu o evropské energetické bezpečnosti, respektive o evropské závislosti na importech z Ruské federace. Této otázce se věnuje předkládaná bakalářská práce.

Je třeba připomenout, že povaha zmíněné debaty se postupně proměnila: dílčí téma ukrajinsko-ruského sporu ustoupilo komplexnějšímu pojetí problematiky. Dnes charakter diskuse o evropské energetické bezpečnosti určují především dva faktory: zvyšující se závislost států Evropské unie (EU) na importu energií a vývoj cen energií na světových a posléze i evropských trzích.

Evropské země v současné době dokáží pokrýt pouhou polovinu své spotřeby energií z vlastní produkce, zbývající část musí být importována. Podle Zelené knihy Evropské komise se tato závislost může během příštích 20–30 let zvýšit až na 70 %.¹ Důvodů zvyšování evropské závislosti na dovozu energií je více a mezi ty hlavní patří vyčerpání vlastních zdrojů (ložiska v Severním moři) a prognózy ekonomického vývoje, které předpokládají dlouhodobě rostoucí spotřebu a s ní spojenou poptávku po energiích.

Současná diskuse se významně soustřeďuje právě na ruskou roli v těchto dodávkách, protože Ruská federace je strategickým dodavatelem energetických surovin a její podíl je ze své podstaty nenahraditelný. Na Rusko je v tomto kontextu pohlíženo s obavami; zejména se

---

¹ Dokument: Zelená kniha – Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii, Evropská komise, 8. 3. 2006, Brusel.

diskutuje o tom, nakolik užívá energetických dodávek jako politického nástroje pro vyjednávání ve svůj prospěch, anebo přímo jako mocenského nástroje pro ovládání svých nejbližších sousedů. Faktem zůstává, že Ruská federace má ve své doktríně zaneseno využívání energetických surovin jako zahraničněpolitického nástroje.

Jak jsme zmínili, druhým faktorem je vývoj ceny energií. Ačkoliv z technického hlediska nejsou jednotlivé druhy primárních energetických zdrojů vzájemně nahraditelné, tak z hlediska dlouhodobých trendů a plánování jsou na sebe ceny navázané. Z toho důvodu jsou ceny plynu nepřímo navázány na ceny ropy. V Evropě probíhá uzavírání kontraktů na půlroční bázi a cena plynu se odvíjí od ceny ropy. Zatímco mezi lety 2003–2006 vzrostla cena z průměrných 20–30 amerických dolarů (USD) za barel ropy na 60–80 USD²; v letech 2007–2008 dosáhla průměrná cena ropy dvojnásobku. Důsledkem celosvětové ekonomické krize výrazně poklesla poptávka po energiích a ceny se hluboce propadly na úroveň z roku 2003. Mírné ekonomické oživení však táhne ceny opět nahoru. V letech 2009–2010 můžeme proto pozorovat ceny ropy blížící se hranici 90 USD.³

B. Struktura práce a její teze

Cílem předkládané bakalářské práce je nalezení odpovědi na otázku, zdali společnost Gazprom a obecně zemní plyn slouží jako specifický mocenský nástroj ruské zahraniční politiky. Práce se snaží vysledovat, za jakých podmínek se Ruské federaci daří uplatňovat zemní plyn jako prostředek pro ovlivňování politiky zemí, které tuto surovinu od Ruska odebírají.

Snahou práce je tedy identifikovat, které ruské kroky by mohly být kvalifikovány jako politické a které jako součást obchodních vztahů. Politické chování v této souvislosti chápeme jako prosazování širších politických cílů, a to i za cenu, že toto chování není pro stát

---

² Statistika EIA, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

³ KOHL, K., „Don't Expect Lower Oil Prices for Much Longer“, Energy & Capital, <http://www.energyandcapital.com/articles/2010-oil-price-forecast/1033>.

ekonomicky výhodné. Stát si v tomto případě může ekonomické náklady dovolit na úkor politických zisků.

Vzhledem k tomu, že je problematika dodávek plynu poměrně rozsáhlá, tak si práce neklade za cíl vyčerpávající faktografický popis tématu, ale zaměřuje se pouze na hlavní oblasti, o kterých je možné říci, že definují ruskou energetickou politiku z hlediska domácích a zahraničních faktorů. Metodologicky tedy práce vychází z principu případových studií (*case studies*), kdy se profilově zaměřuje na vybrané příklady.

Práce nejprve shrnuje stav evropské závislosti na importu energií. V první části je představeno téma zemního plynu a jeho význam pro politiku. Následný popis spotřeby energií v Evropě a struktura a představení jednotlivých transportních cest ruského importu slouží ke zdůraznění relevance zvoleného tématu.

Dále následuje deskripce vzniku a vývoje dominantního aktéra ruské energetické politiky – společnosti Gazprom. Díky pohledu do historie ruského plynárenského průmyslu od rozpadu Sovětského svazu do současnosti můžeme identifikovat řadu důležitých aspektů ruské politiky a pochopit, jakou roli hraje Gazprom v pojetí ruské zahraniční politiky.

Kapitola, která se věnuje vztahům Gazpromu s jeho zahraničními partnery, zachycuje hlavní momenty a motivy v chování jednotlivých aktérů. Nejzajímavější je sledovat vztahy Gazpromu s tranzitními zeměmi a těmi státy, které slouží jako dodavatelé plynu pro samotný Gazprom. Díky unikátní geografické poloze Ruské federace a geopolitickému dědictví z dob Sovětského svazu může Gazprom v kaspické oblasti těžit z téměř monopolního postavení. V případech tranzitních zemí (Ukrajina, Bělorusko) je pak Gazprom nucen řešit problematiku spolehlivosti těchto zemí. Společným motivem, který určuje politiku Gazpromu v námi sledovaném období, je výrazná expanze na zahraniční trhy a snaha o ovládnutí distribučních společností.

C. Vymezení práce

Pro hledání konkrétních odpovědí byl vybrán záměrně specifický sektor energetických dodávek, a to zemní plyn, protože v této oblasti je ruská dominance ve všech ohledech nejvýraznější. Ostatní energetická odvětví, ve kterých má Rusko významný podíl – jako je například ropný průmysl, těžba uhlí či produkce jaderného paliva – jsou vynechány, neboť obchod s těmito komoditami není tak úzce navázán na dopravní infrastrukturu, která má i svůj geopolitický význam. Práce je primárně zaměřena na studium událostí mezi lety 2000–2008, tedy období, kdy prezidentský úřad zastával Vladimir Putin. Ten od počátku své vlády usiloval o konsolidaci ruského energetického sektoru pod státní moc. Putinova vláda se vyznačuje „znovuobnovením“ ruských imperiálních tradic a nabytím nového sebevědomí, které bylo během Jelcinovy éry potlačeno.⁴ S tímto ruským „ideologickým obrozením“ je také nejčastěji spojován pojem tzv. nové Rusko.

Přestože práce je zaměřena na období Putinovy vlády, tak velmi cenná srovnání přinášejí i události z předcházející dekády, tj. let 1991–2000. Toto období je pro nás zajímavé z toho důvodu, že v této době nebyla Ruská federace podezírána z výraznějších imperiálních ambic a zároveň společnost Gazprom nebyla pod přímou kontrolou ruské vlády. Je logické, že velká část kroků, které učinila vláda Vladimira Putina po svém nástupu, často přímo navazuje na události z Jelcinovy éry.

Geograficky práce sleduje země přilehlé k Ruské federaci. Z hlediska tranzitu plynu se jedná o členy bývalého Sovětského svazu, Ukrajinu, Bělorusko a Moldavsko, skrze které vedou produktovody do západní Evropy. Z hlediska získávání surovin je pro Gazprom významná oblast střední Asie a primárně Turkmenistán. Oblasti severomořského a černomořského regionu jsou v práci zmíněny spíše okrajově, a to ve vztahu ke dvěma připravovaným produktovodům.

---

⁴ SAKWA, R., Putin: Russia's choice, Routledge 2004.

D. Přehled literatury a její kritika

Pro zpracování tématu energetických dodávek je nutné využívat velké množství primárních zdrojů. Ty zahrnují převážně statistické informace, výroční zprávy, projevy zainteresovaných státníků, tiskové zprávy zúčastněných subjektů, národní strategie, novinové zprávy reagující přímo na primární zdroje apod. Zde jsem především užíval statistická data následujících institucí: Evropského statistického úřadu (EUROSTAT), Generálního ředitelství Evropské unie pro energetiku a dopravu (DgTren) a Energy Information Administration (EIA). Vzhledem k tomu, že obchod s plynem je ve své podstatě řízen byznysem, tak v některých případech nejsou přesné údaje k dispozici, protože se jedná o obchodní tajemství. Národní statistické úřady udávají souhrnná čísla, nicméně již velmi často není možné rozkódovat jejich hlubší strukturu. Takovéto základní statistiky jsou přesto velmi užitečné při popisování obecných trendů.

Spolehlivé detailní zpravodajství na denní bázi k problematice energií poskytují např. Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) nebo list Financial Times (FT).

Sekundární literatura týkající se k energetické bezpečnosti je nesmírně široká. Je to dáno dvěma faktory: za prvé samotnou interdisciplinarností tématu, a za druhé šíří diskuse vázající se k tématu.

Texty zabývající se energetickou bezpečností můžeme rozdělit do několika skupin. Jednu skupinu představují materiály akcentující politické hledisko problému a sledující obecné trendy, především vzájemný vliv mezi energetickým průmyslem a politikou. Další skupina textů – do níž řadíme geografické či technologické studie a analýzy například z oblasti teoretické ekonomie – má spíše faktografický charakter.

Široká paleta dalších zdrojů začíná na úrovni novinových komentářů, pokračuje přes různé studie vydávané think-tanky a akademickými institucemi, přes knihy až k odborným akademickým článkům. Rozvrstvení textů zpravidla odpovídá odstupu, se kterým jsou tyto texty schopné reagovat na jednotlivé události.

Velký přínos pro tuto práci měla publikace od autorského kolektivu Bohuslav Litera, Karel Hirman, Jiří Vykoukal a Jan Wanner, kteří v publikaci „Ruské produktovody a střední Evropa“ prezentovali komplexní pohled vztahy mezi Ruskem, středoevropskými státy a tranzitními zeměmi během 90. let. Autoři dokázali propojit ekonomické a politické otázky do jednotného pohledu na problematiku obchodování s energetickými surovinami.

Za přínosnou publikaci považuji také sborník „Rusko a postsovětský prostor“, který přináší hodnotné studie Slavomíra Horáka, Jana Šíra a Bohuslava Litery detailně zpracovávající téma kaspického prostoru. Tyto studie umožnily zasadit jednotlivé události z kaspického regionu do širšího rámce geopolitického uvažování.

Při práci s primárními i sekundárními prameny jsem postupoval kriticky. Vycházel jsem z širších konceptuálních rámců, ke kterým jsem hledal korespondující události, statistiky a například politická vyjádření.

II. Evropská závislost na dovozu energií

Cílem této úvodní kapitoly je faktograficky popsat charakter zemního plynu a vývoj evropské závislosti na ruských dodávkách zemního plynu. Kapitola postupuje od nejobecnějších pohledů na celosvětovou situaci až po konkrétní údaje vážící se k jednotlivým evropským zemím.

Abychom mohli dobře porozumět míře závislosti, ve které se evropské státy nacházejí, tak je nutné sledovat vývoj spotřeby, produkce a importu plynu za posledních 20 let.

Evropská závislost na dovozu energií se zvyšuje a bude tomu tak i nadále. Statistická data ale zároveň ukazují, že se nejedná o natolik bezprecedentní situaci (jak je někdy popisováno v médiích), neboť rostoucí závislost na ruských zdrojích je z evropského hlediska návratem k situaci, která zde panovala na začátku 90. let.

A. Proč nelze hovořit o zemním plynu a ropě dohromady

Smyslem této podkapitoly je vysvětlit rozdíl mezi ropou a zemním plynem a identifikovat důsledky těchto rozdílů pro politiku a obchod.

Ačkoliv ropa a zemní plyn spolu úzce souvisejí, jejich fyzikální vlastnosti předpokládají velice rozdílné nakládání. Zatímco ropu lze skladovat libovolně dlouho a kromě pozemního ropovodu ji lze přepravovat pomocí tankerů, železnice nebo i silničních cisteren, zemní plyn je možné efektivně přepravit v zásadě jenom pomocí plynovodu. Proto lze ve specifických případech relativně jednoduše a v krátké době nahradit dodavatele ropy, ale u dodávky plynu jsou spotřebitelé stále závislí na jediném zdroji, se kterým jsou spojeni plynovodem.

Technologie na přepravu zkapalněného plynu (LNG) jsou teprve v zárodku. Ve chvíli, kdy se LNG rozšíří celosvětově, je možné očekávat výraznější proměny v současném

plynárenském průmyslu. V dlouhodobém výhledu se pak očekává, že se z plynu stane komodita po obchodní stránce podobná ropě.⁵

B. Spotřeba energií v Evropě

Na grafech 1, 2 můžeme vidět vývoj produkce a spotřeby Evropy a Eurasie (tedy postsovětského prostoru) v celosvětovém kontextu. Zatímco Severní Amerika, Asie a Oceánie jsou závislé na importu energetických surovin, poměr import versus vlastní produkce je jednoznačně nejvyšší u Evropy (graf 3). Evropa je dlouhodobě závislá více jak z poloviny na importech všech energetických surovin. Ropa a zemní plyn tvoří většinový podíl z tohoto importu.

Existující odhady předpokládají, že se úroveň evropské závislosti bude nadále zvyšovat. Zatímco bruselský odhad očekává, že se celková závislost zemí Evropské unie (EU) změní ze současných 50 % na 70 %, tak studie Americké energetické agentury přináší přesnější odhady v oblasti zemního plynu.⁶ Odhady EIA (graf 4) modelují evropskou spotřebu pro dvě skupiny zemí: členy Organizace pro evropskou spolupráci a rozvoj (OECD) a nečleny OECD.⁷ Na předpokládaném růstu se má podílet více faktorů. Evropské země plánují masivní výstavbu plynových elektráren, především z ekologických důvodů. Ve východní Evropě a v Rusku se dlouhodobě očekává pokračování ekonomického růstu. Zvláště podíl ruské spotřeby bude v následujících letech výrazně stoupat.

---

⁵ **SOLIGO, R., MYERS, A. M.**, Market Structure in the New Gas Economy: Is Cartelization Possible? 3/2004, Geopolitics of Natural Gas Study, University and the James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University.

⁶ „Zelená kniha – Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii“, Evropská komise, 8. 3. 2006, Brusel, nebo Evropská komise: „An Energy Policy For Europe“, Evropská komise, 2007.

⁷ Energy Information Administration – International Energy Outlook 2007, www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/index.htm, s. 45-46.

C. Struktura importu zemního plynu do Evropské unie

Následující část analyzuje ruský import zemního plynu do evropských zemí. Pro zjednodušení velkého množství dat jsou vytvořeny specifické skupiny, které odpovídají historickému a regionálnímu uspořádání. Na následujících grafech jsou ukázány dodávky zemního plynu do evropských států za posledních 20 let. Hovoří-li se o tzv. EU27, tak tím je míněn součet všech států i za období, kdy EU měla méně členů. Stejně tak pracovní skupina tzv. nové EU12 reprezentuje 12 nových středo- a východoevropských států Evropské unie.⁸

Import energetických surovin do Evropy obsahuje velice pestrou škálu surovin, produktů, cest i zemí původu. Pro pochopení toho, jak se vyvíjí ruský import zemního plynu do Evropy, je nutné vzít v úvahu dva aspekty patrné z grafu. První graf ukazuje absolutní hodnotu objemu dle zemí původu a na druhém grafu je vidět, v jakém poměru vůči sobě absolutní hodnoty jsou. Pohledy sledují vývoj importu od roku 1990, což jsou údaje, které poskytuje EUROSTAT.

Nejobecnější pohled porovnává import zemního plynu do všech zemí EU, tedy EU27. Graf 5 jasně ukazuje, že za posledních 20 let se podíl ruského importu výrazně snižuje, přičemž objem v absolutní hodnotě zůstává víceméně stejný. Pokles podílu je dán dvěma faktory. V první polovině 90. let se výrazně propadla spotřeba v postkomunistických zemích a od roku 2000 se postupně zvyšuje podíl arabských států na importu.

Pohled na státy EU15 (graf 6) nám poskytuje de facto potvrzení celoevropského trendu. Zatímco objem ruského zemního plynu rok od roku mírně stoupá, jeho podíl se dlouhodobě snižuje. Oproti tomu pohled na tzv. EU12 (graf 7), ukazuje téměř 100% závislost všech těchto zemí na importu ruského plynu. Z celkového objemu dodávek zemního plynu do skupiny EU12 pak norské dodávky do České republiky tvoří pouhý 5% podíl. Tyto dodávky začaly do České republiky proudit od roku 1997. Některé z těchto zemí dokáží pokrýt část své

---

⁸ Kypr a Malta jsou součástí výčtu, i když neimportují plyn.

spotřeby z domácí produkce, nicméně Rusko se vždy podílí na většině spotřeby plynu v jednotlivých zemích.

D. Vývoj ruského importu plynu do Evropy

Mezi jednotlivými importujícími zeměmi existují značné rozdíly jak v objemu, tak podílech ruského importu. Státy lze rozdělit do dvou kategorií. V té první jsou ty země, které jsou na ruském importu závislé ze 100 % (tabulka 1), nebo ruský import tvoří naprostou většinu jejich spotřeby (graf 8). Toto jsou státy, které zapadají do definice nové EU12, ale patří sem také Rakousko, a od roku 2000 také Řecko. Druhou skupinu představují západoevropské státy, ve kterých tvoří ruský import významnou součást jejich spotřeby, nicméně nepřesahuje nikde více jak 50% podíl.

Tabulka 1.

Státy 100% závislé na ruském importu zemního plynu

-
- Finsko
  - Estonsko
  - Litva
  - Lotyšsko
  - Bulharsko
  - Rumunsko

Na grafech 9 a 10 jsou státy ze stejných regionů prezentovány vždy jednou barvou; lze tak vidět strukturu importu jednotlivých zemí. Můžeme vidět, že objemy importovaného zemního plynu kopírují ekonomický vývoj v jednotlivých zemích. Zatímco země Visegrádské čtyřky zaznamenávají největší pokles dodávek v první polovině 90. let a od té doby mají spíš stoupající tendenci (mimo Českou republiku, kde se od roku 1997 projevuje dovoz norského plynu), v případě Bulharska a Rumunska import nikdy nepřesáhl původní hodnoty z roku 1990. V případě těchto dvou států je to dáno výraznými strukturálními změnami v jejich

ekonomikách. Specifickou kategorií států tvoří pobaltské státy. Ty se musely po osamostatnění vyrovnat s rapidním zvýšením cen po rozpadu Sovětského svazu.

Západoevropské státy, které neprošly ekonomickou transformací, oproti tomu žádné výrazné poklesy ve svých dodávkách nemají. Nejvýraznější je zvyšování objemů dodávek do Německa a Itálie, které jsou ze států západní Evropy geograficky nejbližší Rusku.

E. Trasy produktovodů do Evropy

Do Evropy se v současné době dostává ruský zemní plyn skrze tři transportní cesty. Nejdůležitější transportní cestou jsou produktovody vedoucí přes Ukrajinu. Skrze plynovody Bratství, Sojuz, Progres a plynovod Polární záře pokrývají 80 % veškerého importu do Evropy. Celková kapacita ukrajinských produktovodů je 240 miliard m³ zemního plynu ročně.⁹

Od roku 1999 byly uvedeny do provozu první části plynovodu, který diverzifikoval 100% závislost na ukrajinské cestě. Plynovod Jamal vede skrze Bělorusko do Polska a dále na německé trhy. Jeho kapacita je 33 miliard m³. Zároveň existuje plán na výstavbu plynovodu Jamal II, který by zdvojnásobil celkovou kapacitu běloruské cesty na 66 miliard m³.¹⁰

Nejnovějším produktovodem, kterým se do Evropy dostává ruský plyn, je Blue Stream. Je v provozu od roku 2005 a vede skrze Černé moře do Turecka. Jeho kapacita je 16 miliard m³ zemního plynu a dodávky z této cesty míří především na turecký a italský trh.

Vedle těchto tří existujících projektů jsou v různých fázích realizace další dvě významné cesty. Jedná se o severomořský plynovod North Stream a druhý černomořský projekt – South Stream. O těchto nových cestách je pojednáno v další části práce, věnující se vztahu Gazpromu a transportních zemí – Ukrajiny a Běloruska.

---

⁹ **BALMACEDA**, M. M., „Gas, Oil and the linkages between domestic and foreign policies: The case of Ukraine“, *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, Issue 2, 4/1998, s. 260.

¹⁰ **HERRMANN**, L., **COPUSU**, J., **HUBBARD**, J., „Oil & Gas for Beginners“, Deutsche Bank AG., 2008, s. 264.

F. **Dílčí závěry**

Na základě prezentovaných dat můžeme vidět, že evropský kontinent bude z dlouhodobého hlediska nucen importovat stále větší množství energetických surovin. Evropské státy jsou motivovány hledat ekonomicky nejvýhodnější řešení, a proto dlouhodobě roste i objem ruských dodávek zemního plynu. Ruský import tak hraje nezastupitelnou roli v evropském energetickém mixu. Tento fakt podtrhává vysokou relevanci otázky, jaký je charakter těchto importů, do jaké míry mohou evropské státy spoléhat na ruské importy a jaké politické otázky se k nim váží.

Je dobré poznamenat, že podíl ruských importů se logicky zvyšuje především ve státech, které tradičně dovážejí energetické suroviny i z jiných zdrojů (Norsko, Alžír). Jedná se tedy o státy tzv. staré Evropské unie, jako jsou Německo, Itálie nebo Francie.

III. Vývoj ruského plynárenského průmyslu

A. Rozpad Sovětského svazu a vývoj za Jelcinovy éry

Ačkoliv si Sovětský svaz (SSSR) vždy zakládal na těžkém průmyslu a rozvoj energetických odvětví stál na předních místech ekonomické politiky v SSSR, tak byla energetika vnímána spíše jako doplňkový sektor, nezbytný pro rozvoj dalších odvětví centrálně plánované ekonomiky.¹¹ Od 60. let se v SSSR začal výrazně rozvíjet ropný průmysl a současně s ním získal významný podíl na energetickém mixu země i zemní plyn. V 70. letech byla rozvíjena především ložiska na Volze a Urale, v 80. letech následně ložiska na Sibiři.¹² Do střední Evropy začal proudit ruský plyn v 60. letech. Nejdříve do Polska, posléze plynovodem Bratrství do Československa a dále do Jugoslávie, Itálie, Německa, Francie a Finska.¹³

Plynárenský průmysl byl v době Sovětského svazu řízen prostřednictvím státního ministerstva pro plynárenství. Gazprom, jako nezávislá společnost, byl založen v roce 1989 a jeho šéfem se stal tehdejší ministr plynárenského průmyslu Viktor Černomyrdin. Vytvoření samostatné společnosti přinášelo pro plynárenský průmysl jistý stupeň nezávislosti v rámci direktivního systému státní moci. Například šéfové Gazpromu si mohli sami určovat platy.¹⁴

Po rozpadu Sovětského svazu byl ponechán Gazprom jako celek a tím byla zajištěna stabilita po stránce managementu, technologických znalostí, financí a produkce.¹⁵

---

¹¹ **KRYUKOV, V.**, Adjustment to Change: the case of the Oil and Gas Industry, in *Shaping the economic space in Russia, decision making processes, institutions and adjustment to change in the El'tsin Era*, Ed. Stefanie Harter, Gerald Easter, Ashgate, 2000, s. 102.

¹² Ed. **McCANN, L.**, The development of the oil and gas industries in Russia, Ella Akerman, *Russian Transformations – Challenging the global narrative*, Routledge Curzon, London, 2004, s. 113.

¹³ **SANDERS, M. J.**, The Russian Natural Gas Industry in the Mid-1990, *Post-Soviet Geography*, 1995, V. H. Winston and Son, Inc., s. 553.

¹⁴ **KRYUKOV, V.**, s. 107.

¹⁵ Ed. **MCCANN, L.**, s. 115.

O privatizaci Gazpromu bylo rozhodnuto v roce 1993 státním dekretem¹⁶ a současně bylo rozhodnuto, že si Gazprom ponechá své výsadní postavení na trhu s plynem.¹⁷ V roce 1994 byl Gazprom privatizován do rukou vlastních zaměstnanců a zahraničních investorů. Stát si ponechal pouze 40% podíl.¹⁸ Gazprom se tak stal největší plynárenskou a energetickou společností na světě. Zatímco za dob SSSR bylo ministerstvo pro plynárenský průmysl řízeno spíše byrokraty na nižších stupních vedení, tak teprve s privatizací se do hry dostaly zájmy vlivných skupin, a to jak ekonomických, tak politických.¹⁹

Gazprom se aktivně snažil ochránit domácí prostředí před narušením svého monopolního postavení. Během privatizace se objevovaly snahy z vládních kruhů přivést do Ruska zahraniční investory. Gazprom však dbal důsledně na to, aby během privatizace nenastala obdobná situace jako v ropném průmyslu. Zde se trh rozdělil mezi více hráčů, kteří si začali konkurovat. Jakákoliv snaha antimonopolního úřadu o rozdělení Gazpromu pak definitivně vyšla naprázdno nástupem Viktora Černomyrdina do premiéřského křesla.²⁰

Další příklad, jak Gazprom bránil své domácí teritorium před zahraničními investicemi, je z roku 1995, kdy dokázal vytlačit zahraniční investory z rozvoje nalezišť v Barentsově moři. Místo toho dala vláda, na základě prezidentského dekretu z 25. října 1995,²¹ depozity k dispozici státní společnosti Rosshelf.²² A obdobná situace se mnohokrát později opakovala i za vlády Vladimira Putina. Jako příklad můžeme jmenovat těžební licence na rozvoj těžby na Sachalinu II nebo případ konsorcia TNK-BP a sibiřského plynového depozitu Kovykty.

---

¹⁶ Ed. **MCCANN**, L., s. 118.

¹⁷ Ed. **MCCANN**, L., s. 118.

¹⁸ Ed. **MCCANN**, L., s. 118.

¹⁹ **KRYUKOV**, V., s. 103.

²⁰ **SANDERS**, M. J., s. 523.

²¹ Kommersant, 1. 12. 1992, s. 7.

²² New Notes: Background and Analysis: Offshore project in Barents sea taken from Western Consortium and Turned Over to Russian Industrial Group (contributed by Matthew J. Sagers, Plan-Econ, Inc.), Post-Soviet Geography, 1994, V. H. Winston and Son, Inc., s. 204-207.

Ačkoli byl Gazprom po privatizaci vlastněn státem pouze ze 40 %, tak měl vždy poměrně blízko ke státní moci. Dá se říci, že Gazprom plnil po celé období 90. let výraznou sociální funkci.²³ Plyn má v Rusku vysokou sociální relevanci, neboť mezi hlavní odběratele se řadí obyvatelstvo a obce, pro které je zemní plyn výrazným prvkem pro udržení životní úrovně. To je hlavní důvod, proč musí být ruský trh s plynem regulován.

Dlouhou dobu existovala mezi vládou a Gazpromem „gentlemanská“ dohoda, která umožňovala Gazpromu kontrolovat příjmy z exportu do zahraničí, výměnou za garanci cen u domácích dodávek. Tato dohoda způsobila, že Gazprom nebyl po poměrně dlouhou dobu motivován k prodeji zemního plynu na domácí trh. Jeho prodej zde připomínal spíše jeho distribuci. To se odrazilo především ve vývoji jeho cen. Mezi lety 1993–1997 se cena za zemní plyn zvedala pouze v závislosti na inflaci. Platilo také rozlišení na velkoodběratele a maloodběratele.

S rostoucí cenou za zemní plyn byl však Gazprom nucen řešit i fakt, že část jeho odběratelů dlouhodobě za plyn neplatí. Tento problém směřoval Gazprom blížeji k tradičnímu tržnímu chování. Začal tak více pobízet domácí zákazníky k větší platební morálce, byly zavedeny kontraktované smlouvy, zvýšila se snaha o vypořádání s dlužníky a byly výrazněji upravovány vztahy s distributory zemního plynu.

Mezi lety 1995–1998 byl proveden pokus o vyřešení problému s neplatiči. Vláda nařídila zmrazit ceny plynu, ale ukázalo se, že toto řešení nepřináší požadovaný efekt. V roce 1997 se tak poprvé objevuje klauzule, že je možné zastavit neplatičům odběr.²⁴ I přes všechny snahy bylo například ještě v roce 1999 pouze 16 % všech dodávek zapláceno v hotovosti.²⁵

V rámci ekonomických přeměn byl energetický průmysl výrazně zdaněn. To sloužilo ruské vládě k vyššímu výnosům. Stát zdaňoval ceny na principu „add-to-cost“, tedy fixní

---

²³ **KRYUKOV**, V., s. 106.

²⁴ Paragraf 7 prezidentského dekretu číslo 1782 z 28. prosince 1999.

²⁵ **KRYUKOV**, V., s. 110-18.

částkou k určité skupině zisků.²⁶ Zatímco ceny ropy byly liberalizovány v roce 1996, tak u plynu ještě plná liberalizace neproběhla a u firemních zákazníků se očekává v roce 2011.

Je důležité zdůraznit, že špatná platební morálka na domácím trhu vytvářela výrazný tlak na to, aby se Gazprom orientoval na zahraniční trhy, kde tak mohl kompenzovat své ztráty.

B. Nová vize pro energetický průmysl

S nástupem Vladimira Putina do prezidentského úřadu začala výrazná snaha o konsolidaci celého energetického průmyslu. Putin se tématu nerostných surovin a jejich postavení v ruské zahraniční politice věnoval již ve své disertační práci. Pregnantně prezentoval svůj názor na roli energetických surovin v ruské politice ve svém článku z roku 1999 s názvem „Přírodní minerální zdroje v rámci strategického rozvoje ruské ekonomiky“.²⁷ Zdůrazňuje v něm především úlohu státu v energetickém průmyslu. Dále se vyjadřuje v tom smyslu, že Rusko musí vybudovat velké korporace, jako například Gazprom, které budou schopné svojí velikostí konkurovat západním energetickým firmám.²⁸ Stejně tak argumentuje ve prospěch státních zásahů do energetického průmyslu, neboť říká, že ve většině ekonomik se stát vždy v určité fázi podílí na budování těchto strategických společností.²⁹

Dalším důležitým dokumentem, kde Putin představuje svůj pohled na svět, je text vydaný těsně před jeho jmenováním prezidentem. V manifestu „Rusko na přelomu tisíciletí“ opětovně zdůrazňuje úlohu státu ve společenských a ekonomických procesech, a vyzdvihuje nutnost kontroly strategických odvětví.³⁰ Jeho pohled na roli palivo-energetického průmyslu

---

²⁶ **KRYUKOV**, V., s. 103

²⁷ **PUTIN**, V. V., „Mineral Natural resources in the Strategy for Development of the Russian Economy“, překlad M. E. Sharpe, Inc. obsaženo v *Problems of Post Communism*, Vol. 53 No. 1, 1-2/2006, s. 49.

²⁸ **PUTIN**, V. V., s. 51.

²⁹ **PUTIN**, V. V., s. 52.

³⁰ **PUTIN**, V. V., „Russia at the Turn of the Millennium“.

ve státě přitom není výrazně inovátorský; Putin de facto pouze přeměňuje tradiční teze o důležitosti palivo-energetického průmyslu v realizovatelný program.³¹

Putinova jasná představa o formování ruského palivo-energetického koncernu výrazně přispěla k tomu, že byly potlačeny myšlenky rozdělení Gazpromu na přepravní a výrobní kapacity, které by byly následně privatizovány. Tzv. unbundling³² by dovolil vznik tržního prostředí v plynárenském průmyslu. Proti rozdělení argumentoval Putin tím, že Gazprom je důležitý ekonomický a politický nástroj, o který se nesmí Rusko připravit. Fakticky tím deklaroval strategický význam Gazpromu pro Rusko.³³

Dalším důležitým dokumentem, ve kterém se promítá názor Putina na roli palivo-energetického průmyslu v ruské politice, je Energetická charta Ruské federace. Materiál formulovaný v roce 2003 vykresluje energetické společnosti jako nedílnou součást ruské zahraniční politiky. Ruská diplomacie má cílevědomě podporovat tyto společnosti při jejich expanzi na nové trhy a získávání nových zdrojů nerostných surovin. Na oplátku hrají energetické koncerny významnou roli při upevňování ruského postavení ve světě. Energetická charta také zdůrazňuje unikátní geopolitické postavení Ruska a formuluje požadavky na ruské přepravní sítě, které musí být připraveny pružně reagovat na změnu geopolitických podmínek.³⁴

---

³¹ **GALEOTTI, M.**, s. 148.

³² Další dopady odmítnutí unbundlingu jsou popsány v části, která se věnuje Evropské energetické chartě.

³³ Citace Vladimira Putina na večeru k oslavě 10. výročí existence Gazpromu, **FREDHOLM, M.**, s. 3.

³⁴ „Energy Strategy of Russia to the Year 2020“, Government of the Russian Federation Decree 1234-r, 28. 8. 2003.

C. Státní Gazprom

Důležitý krok k restrukturalizaci Gazpromu učinil Putin v roce 2001. Rem Vjakhirev byl nahrazen Alexejem Millerem, Putinovým spojencem. Vjakhirev byl ještě s dalšími členy vedení obviněn z vyvádění majetku ve svůj prospěch.³⁵

V roce 2005 se Gazprom dostal plně zpět pod kontrolu ruské vlády, když státem vlastněný Rosneftegaz koupil 10,74 % akcií Gazpromu.³⁶ V současné době drží ruská vláda v Gazpromu kontrolní balík 50,002 % akcií. Bylo uzákoněno, že ruská vláda nesmí tento kontrolní balík prodat.

Během Putinovy éry se na důležitých postech vystřídal mnoho významných politiků, mezi něž se řadí současný ruský prezident Dmitrij Medveděv, Alexej Miller či Igor Jusufov.³⁷ V současné době mají členové vlády rezervováno šest křesel v jedenáctičlenné správní radě.³⁸

V roce 2006 byl schválen zákon, který zajišťuje pro Gazprom efektivní monopolní postavení pro export do zahraničí. Zákon totiž říká, že „exkluzivní právo na export patří té organizaci, která má ve správě domácí jednotný přepravní systém“³⁹. Gazpromu tím bylo umožněno skupovat další části ruského trhu s plynem. V roce 2007 tak Gazprom koupil Novatek, Iteru, Nortgaz a Rospan International, tedy společnosti podílející se na obchodu s plynem.⁴⁰

---

³⁵ Ed. McCANN, L., s. 120.

³⁶ Gazprom Corporate Website, „Shares“, <http://www.gazprom.com/eng/articles/article21713.shtml>

³⁷ Výroční zpráva Gazpromu za rok 2005, s. 19-22.

³⁸ Gazprom Annual Report 2005, s. 18.

³⁹ „Gazprom Free to Buy Up Russian Gas Producers,“ Kommersant, 15. 1. 2007, http://www.kommersant.com/p733954/r_500/Gazprom_Gas_Production/.

⁴⁰ „Russia: Permission for Gazprom to Rule the Energy Sector“, Stratfor, http://www.stratfor.com/products/premium/read_article.php?id=282974.

D. **Dílčí závěry**

Na historickém vývoji Gazpromu – od jeho vydělení z ministerských struktur po vytvoření dnešního sebevědomého monopolu – můžeme sledovat, jakým způsobem si Gazprom uvědomoval svoji vlastní sílu.

V 90. letech Gazprom pracuje převážně na udržení svého vlastního postavení, tedy především se brání před snahami o rozdělení na menší společnosti a účinně chrání své domácí teritorium před příchodem zahraničních investorů. Díky blízkým vazbám na státní moc Gazprom může získávat prostředky z prodeje plynu do zahraničí. Výměnou za tyto zisky pokračuje v naplňování své sociální role na domácím trhu, což přináší Gazpromu výhodné postavení v očích vlády.

Po příchodu Vladimira Putina se Gazprom dostává na středu zájmu státní moci. Putin přichází s jasně formulovanými tezemi o dalším vývoji Ruské federace a silné koncerny v palivo-energetickém průmyslu zde hrají svoji nezastupitelnou roli. Gazprom jako jedna z mála společností přesně zapadá do této koncepce.

Putin tedy definitivně odráží snahy o unbundling Gazpromu a naopak z něj cílevědomě vytváří silnou společnost s monopolním postavením. Jak dále uvidíme, monopolní postavení Gazpromu se neprojevuje pouze na ruském trhu, ale má i zahraničněpolitické dopady; Gazprom se dokáže prosadit na zahraničních trzích.

IV. Vztah Gazpromu k zahraničním partnerům

Cílem této kapitoly je popsat vztahy Gazpromu s jeho zahraničními partnery. V první části jsou analyzovány výchozí podmínky Gazpromu pro jeho zahraniční expanzi.

V druhé a třetí části sledujeme, jakým způsobem Gazprom reaguje na geopolitickou situaci ve východní Evropě a střední Asii. Zmíníme proto dva specifické případy. Prvním je vztah mezi Gazpromem a dvěma tranzitními zeměmi – Ukrajinou a Běloruskem. Zde je Gazprom nucen řešit problematiku ochrany transportních cest na západ, případně vytvářet nové cesty jako jsou North Stream a South Stream.

Druhým případem je vztah Gazpromu s Turkmenistánem. Na tom je demonstrováno, jakým způsobem dokáže Gazprom těžit ze svého monopolního postavení a promítnout jej do vyjednávání o cenové politice a budoucích kontraktech. Zároveň je Gazprom nucen v případě kaspického regionu reagovat na pronikání konkurenčních projektů a přizpůsobovat tomu svoji politiku.

A. Faktory zahraniční expanze

1. Vztah Gazpromu se zahraničím v 90. letech

Zahraniční vztahy Gazpromu byly v 90. letech jednoznačně ovlivněny rozpadem Sovětského svazu. V prvních letech po jeho rozpadu se dodávky plynu do postsovětských republik snížily o celou polovinu. To bylo dáno výrazným ekonomickým poklesem a zároveň vysokými nesplacenými pohledávkami. V prosinci 1994 bylo Rusku dluženo 7,1 trilionu rublů – 2 miliardy USD. Zatímco baltské státy byly schopné zaplatit 80 % všech pohledávek, Ukrajina zaplatila pouhých 46 % a dlužila 1,5 miliardy USD.⁴¹ Bělorusko zaplatilo pouze 40 % a dlužilo 430 milionů USD. Nejhůře na tom bylo Moldavsko, které s dluhem 163 milionů USD dokázalo zaplatit pouhých 30 % všeho odebraného plynu.

---

⁴¹ SANDERS, M. J, s. 553.

Od roku 1992 Rusko začíná utlumovat subvence pro bývalé republiky Sovětského svazu. Nicméně i tak tyto státy dostávají dlouhodobě nižší ceny než ostatní evropští odběratelé. Například v roce 1994 platily průměrně za plyn 55 USD za 1 000 m³, zatímco cena pro evropské země se pohybovala v rozmezí 75–80 USD za 1 000 m³. A dále pokračovalo i kumulování velkých nedoplatků. Příkladem může být situace z roku 1994, kdy Turkmenistán odmítl dodávat plyn na Ukrajinu kvůli vysokým nedoplatkům. Rusko muselo dokonce na nějaký čas pokrýt tyto dodávky z vlastních zdrojů, protože si uvědomovalo, že Ukrajina je klíčovou tranzitní zemí pro export zemního plynu na západ.⁴²

Je zajímavé zmínit ještě jeden faktor, který ovlivňoval chod Gazpromu v 90. letech. Jednalo se o setrvačnost myšlení, které převládalo z období centrálně řízené ekonomiky. Gazprom se stále orientoval především na vlastní produkci zemního plynu a její omezování nepřicházelo příliš v úvahu.⁴³ Důsledkem toho docházelo pouze k vzácnému odpojování neplaticích subjektů.

Jak již bylo zmíněno v předchozí části práce, motivací Gazpromu pro větší expanzi na zahraniční trhy byla domácí ekonomická nestabilita v 90. letech. Inkorporací společnosti Sojuzgazsport získal Gazprom další možnost kompenzací svých domácích ztrát v zahraničí.⁴⁴ Dalším okamžikem, který pak nasměroval Gazprom na zahraniční trhy, byla ruská ekonomická krize v roce 1997. Krize výrazněji nezasáhla produkci zemního plynu právě díky možnosti jeho exportu do zahraničí. Příjmy z této činnosti se tak v době krize staly vítanou injekcí do deficitního státního rozpočtu.⁴⁵

---

⁴² SANDERS, M. J., s. 555.

⁴³ SANDERS, M. J., s. 555.

⁴⁴ KRYUKOV, V., s. 109.

⁴⁵ MCCANN, L., s. 117.

2. Přehled zahraniční expanze Gazpromu

Rozsáhlá síť distribučních společností, společných podniků a další aktivity, které provozuje společnost Gazprom, dohromady vytvářejí v současné době jednu z největších společností na světě.⁴⁶

Gazprom v zahraničí usiluje buď o kontrolu nad transportními cestami, nebo nad distribučními společnostmi v cílových zemích. Z pohledu Gazpromu se jedná především o ochranu vlastních investic.⁴⁷ Z ekonomického hlediska je totiž pro Gazprom nezbytné zajistit vlastní odbytiště a z tohoto důvodu jsou pro Gazprom dlouhodobé kontrakty naprosto zásadní. Pouze ty vytvářejí stabilní prostředí, ve kterém se Gazprom nemusí obávat investovat do dalšího rozvoje těžby.⁴⁸

V současné době se Gazprom zaměřuje převážně na země, přes které mají vést nově plánované cesty pro zemní plyn. V centru pozornosti je tedy především Balkánský poloostrov, kde proti sobě stojí dva konkurenční projekty: plynovody South Stream a Nabucco. Zatímco South Stream je ruským projektem, Nabucco je projektem evropských zemí. Gazprom si proto mezi balkánskými zeměmi zajišťuje dlouhodobé kontrakty na odběr zemního plynu, které mu poskytnou ekonomickou efektivitu pro projekt South Stream.

V této souvislosti jsou pro Gazprom důležité akvizice distribučních společností v Srbsku a Bulharsku. V roce 2008 získal Gazprom 51 % srbské společnosti NIS. Zároveň byla podepsána dohoda o stavbě plynovodu, který bude sloužit k transportu dodávek z plynovodu South Stream. Je důležité zmínit, že Bulharsko je pro Gazprom strategickým partnerem z toho důvodu, protože právě zde ústí 900 kilometrů dlouhý plynovod South Stream.

---

⁴⁶ KOVALEV, V. „Gazprom's Power Play“, BusinessWeek.com, 6. 5. 2007, http://www.businessweek.com/print/globalbiz/content/mar2007/gb20070306_599860.htm.

⁴⁷ MEDVEDEV, A., Gazexport: Achievements and Prospects, International Affairs, Vol. 52, No. 5, 2006, s. 155.

⁴⁸ MEDVEDEV, A., Gazexport: Achievements and Prospects, s. 155.

Gazpromu patří značné podíly v distribučních společnostech v Arménii, Bulharsku, Estonsku, Řecku, Maďarsku, Lotyšsku, Litvě, Kazachstánu, Moldavsku, Ukrajině, Uzbekistánu, Polsku a na Slovensku.⁴⁹ Ve všech třech pobaltských republikách drží pouze minoritní podíly. Na základě řešení rusko-běloruské krize mu také připadl podíl v běloruském Beltransgazu. Další investice Gazpromu můžeme sledovat ve Velké Británii, Francii, Německu a Itálii.

Je zajímavé zmínit, že globální strategie Gazpromu obsahuje i hledání nových trhů (např. Velká Británie, Spojené státy a dokonce Asie), diverzifikaci portfolií, tedy vstup na trh s LNG, ropou a ropnými produkty a elektřinou, a získání koncových společností v odběratelských zemích.⁵⁰ Gazprom prohlašuje za svůj cíl stát se globální společností.⁵¹

3. Energetická charta EU

V souvislosti s rozsáhlou zahraniční expanzí Gazpromu se vůči němu objevuje několik výtek. Ta hlavní upozorňuje na to, že Gazprom je státem vlastněná společnost a na jeho investice může být proto užito prostředků z ruského státního rozpočtu. V porovnání s nestátními energetickými společnostmi se může jednat o výraznou výhodu.

Rizik, které z vlastnictví distribučních společností Gazprom plyne, je více. Za prvé, Gazprom si může skrze tyto společnosti udržovat vliv na tvoření ceny plynu pro koncové odběratele a pokusit se tak ovlivňovat ekonomiku a veřejné mínění. Takový argument používá například Roman Kupchinský. Ten doslova říká, že kdo kontroluje rozvodné sítě, kontroluje odběratele.⁵²

---

⁴⁹ Gazprom Corporate Website, Subsidiaries, <http://www.gazprom.com/eng/articles/article22042.shtml>.

⁵⁰ MEDVEDEV, A., Natural Gas in Russia's Foreign Trade, *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*; 2005, Vol. 51, Issue 6, s. 6.

⁵¹ MEDVEDEV, A., *Gazexport: Achievements and Prospects*, s. 155.

⁵² KUPCHINSKY, R., „Russia: Does Gazprom Have A Master Pipeline Plan?“, *Radio Free Europe*, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/01/fd3d68ab-8551-4b4f-8b7d-f8257af7c1ab.html>.

Za druhé, velice nebezpečné je monopolní postavení distributora, přepravce i výrobce v jednom. Existují dvě základní řešení, pomocí kterých se dá snížit riziko plynoucí z výrazné expanze Gazpromu. První leží na bedrech antimonopolních úřadů, vlád v jednotlivých státech a evropských institucí.⁵³ Ty by měly dokázat účinně kontrolovat chování takových společností.⁵⁴ Druhé řešení by spočívalo v privatizaci Gazpromu, kdy by již mohl být vyloučen ruský státní vliv. Jak již bylo zmíněno v předchozí části práce, takový scénář je však vysoce nepravděpodobný.

Řešením, které prosazuje Evropská unie, je Energetická charta, dokument podepsaný v roce 1991 v Haagu. Z hlediska práva se jedná o poměrně vágní 250stránkový dokument, který lze interpretovat mnoha způsoby. Charta především říká, že její signatáři nesmějí blokovat transport energetických surovin přes své území.⁵⁵ Dále charta klade důraz na otevření trhu. Charta předpokládá, že signatářské státy liberalizují své trhy a budou podporovat rozdělení distribučních společností a producentů.⁵⁶

Putin v roce 2006 Energetickou chartu EU komentoval slovy, že ruský souhlas s tímto dokumentem by znamenal, že by se Rusko muselo dělit o zisky ze svého nerostného bohatství. Dále z ruského hlediska nemají evropští signatáři žádné zdroje surovin, ke kterým by Rusko získalo díky chartě přístup. Tudíž pro Rusko by z charty vyplývaly především velké závazky, ale minimální možnost zisků.⁵⁷

---

⁵³ Poslední dobou se na úrovni institucí EU hovoří čím dál tím častěji o tzv. unbundlingu, který by pravděpodobně znamenal konec éry současných energetických koncernů. Souvisí to také s nyní schválenou evropskou liberalizací trhů s energiemi.

⁵⁴ Vzdáleným příkladem může být Slovensko, které usiluje o zpětné odkoupení 49% podílu ropné distribuční společnosti Transpetrol, který v současné době vlastní Yukos. O tento podíl totiž projevil zájem Gazprom a Russněft'. (Financial Times, 9. 8. 2008)

⁵⁵ The Energy Charter Treaty, s. 48.

⁵⁶ **TOMBERG, I.**, „Russian – Europe: Serious Difficulties of the Energy Dialogue“, *Strategic Culture Foundation*, 11. 11. 2006, <http://en.fondsk.ru>.

⁵⁷ **TOMBERG, I.**, „Thus Spake Putin: Russia Upholds Principle of Equality in Energy Sphere“, *The Jamestown Foundation*, 15. 9. 2006.

4. Dílčí závěry

Během 90. let byly vztahy Gazpromu k zahraničí pod silným vlivem dědictví Sovětského svazu. Gazprom byl pod tíží řady nesplacených dluhů a jasně přetrvávala orientace na západní export. Postupem času však úspěšně prosadil vlastní politiku akvizicí zahraničních distribučních společností. Nyní se Gazprom orientuje především na ochranu transportních cest a zajištění majetkové účasti v distribučních společnostech v cílových a transportních zemích.

Ruská vláda důsledně pracuje na vytváření příznivých ekonomických podmínek pro podnikání Gazpromu a rozhodně nehodlá přistoupit na podmínky Energetické charty EU. Ty by totiž znamenaly oslabení monopolního postavení Gazpromu.

B. Vztahy mezi Gazpromem a tranzitními zeměmi – Ukrajinou a Běloruskem

Po rozpadu Sovětského svazu se objevila řada geopolitických problémů, které jsou dány výraznou provázaností infrastruktury bývalých sovětských republik. Jedním z těchto důsledků je i situace, kdy 90 % veškerého ruského exportu zemního plynu prochází přes dvě samostatné země – Ukrajinu a Bělorusko.

Vztah s těmito státy je pro Gazprom klíčový. Z hlediska politizace jsou právě rusko-ukrajinské a rusko-běloruské vztahy zatíženy řadou problémů, které se bezprostředně promítají i do plynulosti dodávek zemního plynu. Již několikrát došlo k dočasnému omezení dodávek plynu, které se následně projevilo u dalších zemí ležících západně od Ukrajiny a Běloruska.

---

http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3856&article_id=2371449.

Cílem následující části je proto pochopení vztahů mezi Gazpromem a dvěma zmíněnými tranzitními zeměmi.

1. Rusko-ukrajinské vztahy

Od rozpadu Sovětského svazu jsou rusko-ukrajinské vztahy v oblasti energetiky zatíženy řadou vážných rozporů. Patří mezi ně cena za plyn dodávaný z Ruské federace, výše tranzitních tarifů do západních zemí, nelegální odběry a problematika ukrajinské platební morálky. Vyjednávání o těchto otázkách byla silně politizována a účastnili se jich vrcholní představitelé participujících zemí. Hlavním cílem Ukrajiny bylo dosáhnout co nejnižší ceny za dodávaný plyn. Výměnou za to byla ochotna Ukrajina přistoupit na nízké tranzitní poplatky.⁵⁸ Například již v roce 1997 byla situace při jednání o nesplaceném dluhu natolik zablokovaná, že Gazprom dočasně omezil dodávky plynu na Ukrajinu.⁵⁹

Do roku 2005 byl na Ukrajinu dodáván převážně turkmenský plyn; ruský plyn byl dodáván v menší míře a jako platba za tranzit ruského plynu na západ.⁶⁰ Pro ilustraci: v roce 1999 tvořil celkový objem ruského importu na Ukrajinu 59 miliard m³, z čehož celých 30 miliard m³ bylo určeno jako vyrovnání za tranzitní poplatky.⁶¹

Od roku 2005 platila mezi Gazpromem a ukrajinským Naftogazem cenová úmluva, jejíž platnost byla stanovena do roku 2009. Podstatný je fakt, že změna této úmluvy mohla být provedena pouze na základě dohody obou zúčastněných stran. Již během roku 2005 začala Ukrajina požadovat dvojnásobné zvýšení tranzitních poplatků za plyn, avšak za předpokladu, že zůstanou zachované ceny plynu určeného pro Ukrajinu. Tento požadavek se kryl s obdobím, během kterého začal Gazprom zvyšovat dotované ceny plynu pro bývalé státy

---

⁵⁸ TICHÝ, L. Energetické vztahy mezi EU a Ruskem: stagnace na cestě ke zlepšení?, in: „Mezinárodní politika“, leden, Praha, 2010, s. 26.

⁵⁹ LITERA, B.: Ruské produktovody a střední Evropa, 2003, s. 85-86.

⁶⁰ http://pdc.ceu.hu/archive/00004685/01/v4_en.pdf, s. 2.

⁶¹ LITERA, B.: Ruské produktovody a střední Evropa, 2003, s. 82.

Sovětského svazu.⁶² Dotované ceny byly několikanásobně nižší než ceny, za které byl plyn dodáván do států v západní Evropě.⁶³

Vzhledem k tomu, že obě strany úmluvy měly požadavek na její změnu, začala vyjednávání o novém cenovém uspořádání. Ukrajině, která v roce 2006 dostávala plyn v ceně 55 USD za 1 000 m³, byla Gazpromem nabídnuta nová cena, a to 230 USD za 1 000 m³.⁶⁴ Pro Ukrajinu byl tento požadavek naprosto nepřijatelný a jednání se zastavila na mrtvé bodě.

Jednání se ocitlo v natolik bezvýchodné situaci, že Rusko dočasně omezilo dodávky plynu určené pro ukrajinskou stranu. Díky tomu, že Ukrajina odebrala část plynu určeného pro západní státy pro pokrytí vlastních potřeb, tak poklesly i dodávky pro další státy ležící na západ od Ukrajiny. Pokles se projevil na Slovensku, v Maďarsku, Itálii nebo např. i ve Francii. A právě na základě výrazného tlaku ze Západu byla nakonec podepsána smlouva, která zvyšovala cenu za plyn pro Ukrajinu z 55 na 95 USD za 1 000 m³ plynu. Zároveň byly ujednány vyšší tranzitní poplatky pro Ukrajinu. Ceny 95 USD za 1 000 m³ bylo dosaženo tím, že byl Ukrajině nabídnut plyn z Turkmenistánu. Jediným partnerem pro dodávky plynu na Ukrajinu se stala společnost RosUkrEnergo.⁶⁵ Ta z jedné poloviny patří Gazpromu, druhá polovina patří ukrajinským podnikatelům Dmytrovi Firtashovi (45 %) a Ivanu Fursinovi (5 %).

Pro Rusko znamenaly problémy na Ukrajině první varování, že státy někdejšího Sovětského svazu nebudou chtít jednoduše přistoupit na nově nabízené cenové podmínky. Je dobré připomenout, že další krize se opakovala v lednu roku 2009. Tentokrát došlo k přerušení dodávek zemního plynu na celých 11 dní. Gazprom dodávky zastavil z toho

---

⁶² STERN, J., „The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006“, Oxford Institute for Energy Studies, 2006, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf, s. 3.

⁶³ GROMAZDZKI, G., KONONCZUK, W., Energy Game, Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia, Bathory foundation, Varšava, 2007, http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf, s. 20.

⁶⁴ STERN, J., s. 6.

⁶⁵ GROMAZDZKI, G., KONONCZUK, W., s. 22.

důvodu, že nedostal od Naftogazu včas dlužnou částku dvou miliard USD. Zároveň probíhala jednání o nové ceně za plyn pro Ukrajinu na rok 2009. Gazprom navrhoval zvýšení na 250 USD za 1 000 m³ oproti ceně 179,5 USD z roku 2008. Jednání mezi ukrajinskou premiérkou Julií Timošenkovou a Putinem během podzimu 2008 byla zablokována, protože Ukrajina požadovala cenu do 205 USD za 1 000 m³ zemního plynu. Po výrazných intervencích ze strany Evropské unie bylo dosaženo kompromisu. Ukrajina dostala 20% slevu z tržní ceny pro rok 2009 s tím, že v roce 2010 již měla platit stejnou cenu za plyn jako ostatní západní státy.⁶⁶

Poslední událostí, která se váže k rusko-ukrajinskému vyjednávání o ceně, je smlouva, kterou oba aktéři uzavřeli v první polovině roku 2010. Ukrajina získala 30% slevu na dodávky zemního plynu na základě prodloužení pronájmu ruské vojenské základny na Krymu až do roku 2047. Původně měla nájemní smlouva vypršet v roce 2017.⁶⁷

2. Rusko-běloruské vztahy

Oproti rusko-ukrajinským vztahům byly rusko-běloruské vztahy po celá 90. léta na daleko vyšší úrovni. V době Jelcinova prezidentství oba státy aktivně pracovaly na rozvíjení politické unie. Bělorusko tak mohlo těžit z benefitů, které mu blízký vztah s Ruskem přinášel. Jako příklad může sloužit situace v ropném průmyslu, kde dlouhou dobu nemuselo Bělorusko platit exportní clo na dovoz ruské ropy. Tu pak po zpracování ve svých rafinériích exportovalo s výrazným ekonomickým ziskem dále na západní trhy. V případě zemního plynu mělo Bělorusko výhodu v tom, že odebíralo plyn za nízké ceny určené pro domácí ruský trh.

Vstřícná ruská politika se výrazně proměnila s příchodem Putina do prezidentského úřadu: ten viděl rusko-běloruské vztahy v daleko pragmatičtější rovině a začal pracovat omezování subvencí Lukašenkův režim.

---

⁶⁶ VOLKOV, V., „The Russia-Ukraine gas conflict and the geopolitical struggle for control of energy resources“, 3. 2. 2009, <http://www.wsws.org/articles/2009/feb2009/russ-f03.shtml>.

⁶⁷ Euractiv, „Russia and Ukraine agree on gas, naval base“, 22. 4. 2010, <http://www.euractiv.com/en/energy/russia-and-ukraine-agree-gas-naval-base-news-469921>.

Obecně pak můžeme konstatovat, že Gazprom vždy usiloval o majetkový vstup do běloruského transportního systému. První konkrétní nabídku na vytvoření společného plynárenského komplexu předložil již v roce 2004, kdy ji však běloruská strana odmítla.⁶⁸

Gazprom zaznamenal první úspěch v roce 2005, kdy se mu podařilo získat kontrolu nad běloruskou částí produktovou Jamal. Bělorusko přistoupilo na prodej za podmínky, že Gazprom zachová pro Bělorusko stávající cenu za zemní plyn na úrovni 47 USD za 1 000 m³, tedy na ceně určené pro vnitroruský trh. Další součástí dohody bylo umazání části běloruského dluhu.

V souvislosti s již zmíněným rozhodnutím Gazpromu o omezení dotování bývalých států Sovětského svazu začal Gazprom v roce 2006 tlačit na Bělorusko, aby přijalo tržní ceny za dodávky zemního plynu.

Vážný spor nastal v roce 2006, když chtěl Gazprom zvýšit cenu za zemní plyn na úroveň 200 USD za 1 000 m³. Po vyjednáváních Gazprom následně snížil požadovanou cenu na 105 USD za 1 000 m³. Přesto hrozilo, že se Bělorusko s Gazpromem nedokáže dohodnout a energetické dodávky do Běloruska budou zastaveny. Tato situace by samozřejmě ohrozila i další státy ležící na západ od Běloruska, neboť Bělorusko hrozilo, že zastaví dodávky zemního plynu do Polska, Litvy a Německa.⁶⁹ Ve výsledku bylo Bělorusko donucené přistoupit na novou cenu 100 USD za 1 000 m³, a to za dvou podmínek. Gazpromu byla přislíbena 50% účast v běloruské distribuční společnosti Beltransgasu a Bělorusko mohlo vyšší cenu za plyn splácet postupně.

V případě Běloruska se tak Gazpromu podařilo dosáhnout velké části svých cílů. Tedy získat kontrolu nad běloruským distribučním systémem a zvýšit cenu za exportovaný plyn.

---

⁶⁸ SOULEIMANOV, E. a kol.: Rusko a postsovětský prostor, 2007, s. 191.

⁶⁹ SOULEIMANOV, E. a kol.: Rusko a postsovětský prostor, 2007, s. 187.

3. North Stream

Projekt North Stream je výsledkem ruské snahy o diverzifikaci transportních cest do Evropy. Kontrakt na jeho výstavbu byl uzavřen v roce 2005 mezi ruským prezidentem Putinem a německým kancléřem Schröderem. Projekt začal být budován konsorciem firem Gazprom (podíl 51 %), BASF AG (podíl 24,5 %) a E.ON AG (podíl 24,5 %). V roce 2008 vstoupila do projektu i holandská společnost Nederlandse Gasunie.⁷⁰

Je zajímavé zmínit, že německý kancléř Schröder podepsal kontrakt 14 dní před svým odchodem z funkce a za necelý měsíc po německých volbách se stal předsedou jeho představenstva. To však nijak nesnižuje váhu celého projektu a administrativa Angely Merkelové se k projektu plně hlásí.

Projekt lze hodnotit jako úspěšnou ruskou snahu o získání přímého přístupu na evropské trhy bez nutnosti platit tranzitní poplatky Ukrajině nebo Bělorusku. Plynovod bude primárně zásobovat Německo, Nizozemí, Velkou Británii, Francii, Dánsko a další evropské státy. Jeho plánovaná kapacita je až 27 miliard m³ zemního plynu ročně, která by přistavěním paralelního potrubí mohla být zvýšena na 55 miliard m³ ročně.

North Stream je kritizován ze dvou základních hledisek. Za prvé, střeoevropské země, především Polsko, cítí, že s přímým rusko-německým spojením již nebude hrát pro Rusko roli strategického tranzitního partnera. Polsko dokonce přirovnalo projekt k novodobému paktu Molotov-Ribentrop⁷¹. Faktem je, že North Stream naruší vzájemnou závislost mezi Ruskem na jedné straně, a Polskem, Běloruskem a částečně i Ukrajinou na straně druhé. Německá strana si tento problém poměrně dobře uvědomuje a nabízí Polsku část přepravní kapacity z North Streamu pro jeho potřeby.⁷²

---

⁷⁰ Oficiální údaje společnosti Nord Stream AG, <http://www.nord-stream.com/en/our-company/company-history.html>.

⁷¹ PETERSEN, A., „The Molotov-Ribbentrop Pipeline“, The Wall Street Journal, 9. 11. 2009.

⁷² The New York Times, „Merkel, in Poland, seeks to bridge gap“, 16. 3. 2007.

Další kritika se pak váže ke struktuře konsorcia. To je ovládáno majoritní většinou Gazpromu, což je zároveň producent i přepravce zemního plynu. To jde proti myšlence unbudlingu, který dlouhodobě prosazuje Evropská unie.

Plynovod North Stream začal být budován v roce 2010 a jeho plánované dokončení je v roce 2011.

4. South Stream

Dalším významným projektem, kterým Gazprom diverzifikuje své transportní cesty do Evropy, je plánovaný plynovod South Stream. Ten vede od ruského černomořského pobřeží do Bulharska. Na projektu se podílí Gazprom a italská energetická skupina ENI. Plynovod se v Bulharsku rozdělí na dva směry. První větev směřuje do Řecka a jižní Itálie. Druhá větev míří do Maďarska, Rakouska, Slovinska a severní Itálie.⁷³

Plynovod South Stream je úspěšnou konkurencí pro plánovaný plynovod Nabucco. Jak uvidíme v další kapitole, tak Nabucco je přímo závislé na dodávkách plynu z kaspického regionu, kde se Rusku daří udržovat poměrně silnou pozici. Plynovod South Stream vytváří pro kaspické státy zajímavou alternativu, jak dopravit svůj plyn do Evropy. V případě úspěšné realizace projektu South Stream získá Gazprom přímý přístup do trhy v jižní Evropě, a to bez nutnosti platit Ukrajině tranzitní poplatky.

5. Dílčí závěry

Můžeme konstatovat, že ve vztahu k Ukrajině a Bělorusku je Gazprom nucen se vypořádat s geopolitickým dědictvím po rozpadu Sovětského svazu.

Na eskalaci rusko-ukrajinské a rusko-běloruské krize je vidět několik momentů, které tyto krize definují. Prvním momentem byla snaha Gazpromu o navyšování cen dodávky za zemní plyn do těchto zemí na úroveň ostatních evropských zemí. Druhým momentem se

---

⁷³ **SOCOR**, V. „Moscow juggling South Stream pipe dreams“, AsiaTimes online, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KJ02Ag01.html, 2. 11 2009.

ukázala výše tranzitních poplatků, které tyto státy dostávají za transport zemního plynu na západ. Gazprom jednoznačně dospěl do pozice, kdy je pro něj výhodnější udržovat s těmito partnery obchodní vztahy na podobném principu jako s ostatními evropskými státy.

Důsledkem rusko-ukrajinské krize bylo, že evropské státy výrazně pocítily dopady rozporů mezi Gazpromem a tranzitními státy. Tato přerušení právem vyvolala pochybnosti o spolehlivosti tranzitních zemí a Ruska jako dodavatele energetických surovin.

Gazprom zároveň dokázal využít příležitost, kterou mu přinesl globální růst cen energetických surovin a při vyjednáváních o cenách plynu v případě Běloruska úspěšně ovládl transportní cestu na západ, Jamal a běloruskou distribuční společnost Beltransgas. To pro Gazprom znamenalo výrazný úspěch, neboť Bělorusko tímto přišlo o silné vyjednávací páky pro budoucí jednání.

Dále se potvrzuje, že pro Gazprom je výrazně nepohodlná situace, kdy musí pravidelně vyjednávat s tranzitními zeměmi o výši poplatků a zvýhodněné ceně za plyn. V očích svých zákazníků se totiž stává nespolehlivým parterem. Společnost tudíž intenzivně pracuje na realizaci alternativních cest, jak dostat plyn ke svým zákazníkům v Evropě. Tento postup zapadá do souladu s širší koncepcí zahraniční expanze Gazpromu, kterou uplatňuje i v ostatních zemích.

C. Ruské postavení v kaspické oblasti – oslabující monopol

Cílem této části je popsat postavení Ruska v kaspické oblasti na příkladu rusko-turkmenských vztahů. Zde po rozpadu Sovětského svazu vedly všechny distribuční sítě skrze centrální území Ruska. Rusko tak mohlo dlouho dobu výrazně ovlivňovat množství a cenu prodaných energetických surovin z Kazachstánu, Turkmenistánu, Uzbekistánu a Ázerbájdžánu. V současné době je již ruské dominantní postavení oslabováno činností Spojených států, Číny a Evropské unie. Kaspický region je tak ukázkovým ringem geopolitického zápasu několika světových velmocí.

1. Historie a geografie regionu

V éře Sovětského svazu byla centrální plynárenská síť plánována pro potřeby celého Sovětského svazu. Ve střední Asii tak plynovody propojují především všechna hlavní města a dále vedou z Turkmenistánu na sever podél Amu Darji k Aralskému jezeru, pokračují přes Kazachstán a do Ruska vstupují v Aleksandrov Gaj.⁷⁴ V kazašském Bajneu se k systému připojuje další plynovod, který vede podél pobřeží Turkmenistánu a na území jižního Kazachstánu.

Další plynovod vede z jižního Uzbekistánu, podél již zmiňované hlavní trasy u Aralského jezera. Do Ruska vstupuje poblíž Orsku. Zajímavý na tomto plynovodu je fakt, že v roce 1997 byl změněn směr jeho toku, aby Rusko mohlo dodávat plyn na kazašské trhy.⁷⁵

Z Ruska vedou na Kavkaz dva plynovody: jeden míří do Gruzie a Arménie, druhý směřuje z Ázerbájdžánu do Ruska.⁷⁶ Celý systém je momentálně ve velmi špatném technickém stavu a je maximálně schopný přepravovat dvě třetiny svého projektovaného stavu.⁷⁷

Díky takto postavené infrastruktuře si Rusko může v současné době udržovat monopolní postavení vůči Kazachstánu a Turkmenistánu, a to jak v oblasti exportu plynu, tak také ropy.⁷⁸

Jak již bylo zmíněno, kaspická oblast je centrem geopolitické hry. Ruské dominantní postavení však úspěšně nabourávají Spojené státy, Čína a Evropská unie. Hlavními projekty, které omezuje ruský monopol na export surovin, je ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) a

---

⁷⁴ **DORIAN, J. P., ROSI, I. S., INDRAIYNTU, S. T,** s. 413-432.

⁷⁵ Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C,** s. 149.

⁷⁶ Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C,** kapitola 6: Andrei Kalyuyhnov, s. 152.

⁷⁷ Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C,** kapitola 6: Andrei Kalyuyhnov, s. 149.

⁷⁸ Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C,** kapitola 2: Marha Brill Olcott, *Confronting Independence: Political Overview*, s. 49.

plynovod Trans-Caspian Gas Pipeline (TCGP), otevřené v letech 2005–2006.⁷⁹ Ačkoliv celý systém není v současné době dobudován, a například Kazachstán k němu není zatím připojený, tak BTC a plynovod TCGP představují konkurenci a alternativu vůči ruským transportním cestám.⁸⁰ Kaspické země tím nyní získávají možnost začít vyvážet na západní trhy bez ruského, nebo případně i íránského vlivu. TCGP může také přímo navazovat na plánovaný projekt Nabucco. Otázkou zde přesto zůstává zajištění dostatečných produkčních kapacit.

Dalším geopolitickým tématem, které ovlivňuje těžbu a transport zemního plynu, je neuzavřený právní status Kaspického moře. V 90. letech byly státy přilehlé ke kaspickému moři rozděleny na dvě názorové skupiny. Zatímco Ruská federace a Írán prosazovaly právní názor, že Kaspické moře je fakticky jezero a tudíž by nerostné suroviny měly být využívány společně, tak zbylé státy zastávaly názor, že Kaspické moře by se mělo rozdělit do národních sektorů na podobném principu jako jsou děleny ekonomické zóny v námořním právu. Výsledkem této debaty byl konsensus, že Kaspické moře bude rozděleno na jednotlivé národní sektory, nicméně nyní probíhá hledání vhodného klíče pro rozdělení těchto sektorů. Varianta podle délky pobřeží „nevychází“ příznivě pro Írán, který proto prosazuje dělení na pětiny. Důsledkem tohoto patu je situace, kdy některé státy mezi sebou uzavírají bilaterální dohody o určení hranic Kaspického moře (Rusko-Kazachstán). Problematické zůstávají hranice s Íránem jak na ázerbájdžánské straně, tak i na straně turkmenské.⁸¹

---

⁷⁹ NAUGHTEN, B., The Impact of the new Asia-Pacific energy competition on Russia and the Central Asian states, s. 144.

⁸⁰ Ed. KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C, kapitola 8 – Russia's National Interests in the Caspian Region - Michael Margelov 207.

⁸¹ BAHGAT, G., The Caspian Sea: Potentials and Prospects, in: Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, s. 116, 2004.

2. Rusko-turkmenské vztahy

Na příkladu Turkmenistánu lze demonstrovat, jakými faktory je ovlivňována ruská politika v kaspické oblasti. Po rozpadu Sovětského svazu byly jednotlivé státy nuceny hledat vlastní hospodářské politiky a zahraničněpolitickou orientaci. Je logické, že státy v tomto ohledu byly velmi nezkušené.⁸²

Do roku 1993 platila pro turkmenský export zemního plynu ruskými plynovody na zahraniční trhy kvóta ve výši 11 %. Gazprom však využil svého monopolního postavení a začal blokovat přístup turkmenskému plynu na tyto trhy. Turkmenistánu byla ponechána pouze možnost vývozu do zemí bývalého Sovětského svazu, tedy do Ruska a Kazachstánu, na Ukrajinu, do Arménie a Ázerbájdžánu.⁸³ Tyto země byly ochotny platit velice nízkou cenu za dodaný plyn a navíc měly ještě výrazně nízkou platební morálku.⁸⁴

Je důležité zmínit, že Gazprom ochotně nakupoval levný turkmenský plyn pro domácí ruské potřeby. Uvolňoval si tak vlastní kapacitu pro export na lukrativní západní trhy.

Turkmenská produkce plynu v letech 1992–1993 poklesla o celou třetinu,⁸⁵ a to jak díky exportním omezením Gazpromu, tak i celkovému ekonomickému propadu. Tento pokles se dorovnal až v roce 2000 v důsledku ujednání mezi Gazpromem a Turkmenistánem z roku 1999, na základě kterého se začalo zvyšovat množství exportovaného plynu do zahraničí.

Jak jsme již zmiňovali, od roku 1992 začíná směřovat turkmenská produkce především na Ukrajinu. Historie vývozu turkmenského plynu na Ukrajinu je plná sporů a nedoplatků.

---

⁸² Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C.**, kapitola 2 – Marha Brill Olcott, *Confronting Independence: Political Overview*, s. 34.

⁸³ Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C.**, kapitola 2 – Marha Brill Olcott, *Confronting Independence: Political Overview*, s. 50.

⁸⁴ **SANDERS, M. J.**, *The Russian Natural Gas Industry in the Mid-1990, Post-Soviet Geography*, 1995, V. H. Winston and Son, Inc. s. 556.

⁸⁵ **SAGERS, M. J.**, *The Energy Industries of the Former USSR: A Mid-Year Survey, Post-Soviet Geography*, 1995, V. H. Winston and Son, Inc., s. 384.

V roce 1994 odmítl Turkmenistán dodávat dále plyn na Ukrajinu kvůli vysokým dluhům. Tehdy muselo Rusko zasáhnout a dodávky pokrýt na nějaký čas z vlastních zdrojů.⁸⁶

Do roku 1997 sloužila k exportu turkmenského plynu společnost TurkmenRosGaz, vlastněná turkmenským Turkmenněftgazem z 51 %, Gazpromem z 45 % a Iterou ze 4 %.⁸⁷ Následně byly kontrakty dojednány s Iterou samotnou. Turkmenistán tlačil na zvyšování ceny za dodávaný plyn, ale jeho snaha neúspěšná. V roce 1997 opět vyvrcholily spory mezi Gazpromem a Turkmenistánem a tentokrát vedly k úplnému zastavení exportu.⁸⁸

To byl také jeden z hlavních důvodů, proč v roce 1997 realizoval Turkmenistán v extrémně krátkém čase stavbu přípojky do Íránu. Tato přípojka je dlouhá 170 kilometrů a byla postavena během jednoho roku.

Významným mezníkem v rusko-turkmenských vztazích je smlouva o spolupráci z roku 2003. Gazpromu daří získat kontrolu nad obchodováním s turkmenským exportem zemního plynu, který je exportován na Ukrajinu.⁸⁹ Dále si Rusko s Turkmenistánem domluvilo dlouhodobý kontrakt pro dodávky na vlastní trh. Tyto dodávky pokrývají většinu turkmenské produkce, čímž bylo dosaženo situace, kdy konkurenční projekty TSGP a uvažovaný čínský produktovod byly vyřazeny ze hry o turkmenský plyn.

Další spory však pokračovaly o rok později přerušením turkmenských exportů. Turkmenistán si tímto krokem vydobyl změnu v dohodě z roku 2003 a hodnota exportů se začala zvyšovat.

Dalším projektem, který výrazně posiluje roli Ruska ve vztahu k Turkmenistánu, je připravovaný projekt Příkaspického plynovodu. Tento projekt počítá s rekonstrukcí již

---

⁸⁶ SANDERS, M. J., s. 554.

⁸⁷ HORÁK, S., Vztahy Ruska a střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy. In: Mezinárodní vztahy, 2/2008, s. 42.

⁸⁸ ROŠKANIN, M., AMO, Hrozí vznik plynového kartelu ovládaného Ruskem?, s. 5.

⁸⁹ HORÁK, S., Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008.

existujících tras a dále s výstavbou produktovodu podél kaspického pobřeží v Kazachstánu do Ruské federace.

Je důležité zmínit, že Turkmenistánu zůstávají i další možnosti exportu zemního plynu do zahraničí. Nejpravděpodobnější je připojení Turkmenistánu na plynovod TCGP, který vede do Tureckého do Erzuumu (přes Ázerbájdžán a Gruzii). Dále se uvažuje, že by se turkmenský plyn mohl stát součástí projektu Nabucco.

V současné době se však situace postupně mění. Díky tomu, že Rusko vyváží stále větší objemy na západní trhy, se středoasijským státům otevírají širší možnosti exportu. Rusko nyní odebírá turkmenský plyn z velké části také pro svoji vlastní potřebu. Tím si Gazprom uvolňuje případnou kapacitu pro produkci do zahraničí a zároveň si tím pojistí, že Turkmenistán bude vyvážet plyn skrze ruskou infrastrukturu. Efektivně tím oddaluje turkmenské napojení na plynovod TCGP vedoucí přes Ázerbájdžán a Gruzii.⁹⁰ Rusko si nebezpečí konkurenčních projektů dobře uvědomuje, a proto je připraveno poskytnout Turkmenistánu přepravní kapacity pomocí připravovaného plynovodu South Stream.

3. Dílčí závěry

Na příkladu rusko-turkmenských vztahů můžeme vidět vývoj zahraniční politiky Gazpromu vůči kaspickému regionu. Ten dlouhou dobu využíval své dominantní pozice, ale postupem ostatních hráčů je donucen k reakci na konkurenční projekty, které by jej mohly připravit o část produkční kapacity turkmenského plynu.

Gazprom tedy po dlouhém období, kdy využíval turkmenský plyn pouze pro pokrytí potřeb méně zajímavých trhů, nyní přistupuje k tomu, že je ochoten nabídnout Turkmenistánu ceny, které se blíží prodejním cenám v cílových zemích. Stejně tak zvyšuje množství

---

⁹⁰ **MEDVEDEV, A.**, „Gazexport: Achievements and Prospects“, *International Affairs*, Vol. 52, No. 5, 2006, s. 148.

odebíraného plynu z Turkmenistánu, čímž aktivně brání svým konkurentům v realizaci jejich plánovaných produktovodů.

Gazprom dále těží z toho, že již má s Turkmenistánem vybudovanou infrastrukturu, může tedy pružně reagovat na příchozí podněty. Například realizace plynovodu South Stream je pro ruskou stranu poměrně jednoduchou odpovědí na plánovanou trasu plynovodu Nabucco.

V. Závěr

Na otázku, zdali Gazprom působí jako přímý nástroj ruské zahraniční politiky lze odpovědět při pohledu na komparaci dvou období ruské vládní garnitury. Zatímco v 90. letech Gazprom operoval jako soukromá společnost se silným státním podílem, v období vlády Vladimira Putina, především pak od roku 2005, působí Gazprom jako státem vlastněná společnost. Přesto se nedá říci, že by Gazprom plánovitě vystupoval jako tvůrce ruské zahraniční politiky. Vztah byl spíše opačný: Putinova administrativa vytvořila pro Gazprom výborné podmínky pro jeho zahraniční expanzi a podporovala jej v ní.

Vztah Ruska a evropských států je nutné vnímat jako vztah dodavatele a mnoha odběratelů. Pokud uvažujeme o vztahu dodavatel-odběratel v obecné rovině, je zde vytvořeno interdependentní pouto, které je v případě zemního plynu velice těžce přerušit. Zemní plyn ze své podstaty přináší jen velmi omezené možnosti diverzifikace.

Práce prezentuje, že evropská závislost na energetických dodávkách z Ruské federace bude v následujících letech postupně narůstat. Rusko se role dodavatele zemního plynu do Evropy nebrání a ochotně připravuje kontrakty na energetické dodávky.

Ruská federace si zároveň si uvědomuje nespolehlivost tranzitních států Ukrajiny a Běloruska a připravuje proto plynovody North Stream a South Stream, které ve svém důsledku podstatným způsobem zvýší energetickou bezpečnost evropského kontinentu.

Následující okruhy aktivit shrnují motivy „zahraniční politiky“ Gazpromu:

- Snaha o nastavení tržních, nebo minimálně méně zvýhodněných cen pro odběratele, kteří měli do roku 2006 velice zvýhodněné ceny plynu (např. Ukrajina, Bělorusko);
- Skupování distribučních společností (snahy Gazpromu v Arménii, Ázerbájdžánu, Bělorusku, a další; v řadě dalších zemí již Gazprom distribuční společnosti vlastní – např. Maďarsko);

- Snaha kontrolovat zisky zemí v kaspické oblasti tvrdým vyjednáváním o odkupní ceně za plyn a limitováním přepraveného plynu přes ruské území (Ukrajina-Turkmenistán). Zároveň platí, že vstupem konkurenčních projektů do Kaspického regionu byl Gazprom aktivizován k pojištění svých pozic: Zafungoval zde tedy konkurenční boj o zdroje zemního plynu.

Dosti nepřehlednou situaci, která vládne ve vztazích s tranzitními zeměmi ve východní Evropě, je potřeba stále vnímat jako dědictví po rozpadu Sovětského svazu. Vážné rozpory nastaly právě v momentě, kdy se Gazprom rozhodl „normalizovat“ cenovou politiku vůči zemím bývalého Sovětského svazu. Tuto normalizaci však nelze vnímat jako pokus o mocenské ovlivňování domácích poměrů. Důkazem nám může být fakt, že Gazprom při vyjednáváním byl ochoten přistoupit ke kompromisu, ale partnerská země za tento kompromis byla donucena zaplatit poměrně vysokou cenu, a to v podobě prodeje podílů v distribuční společnosti.

Navyšování ceny je totiž akt motivovaný s vidinou zisku. Jestliže budou tyto státy Rusku platit standardní cenu, tím se rozumí cena pro západní Evropu, pak jsou z jednání o této ceně vyloučena jakákoliv politická témata, neboť pro ně již nezbývá místo. Rusko se tedy zvyšováním cen o svůj politický kapitál připravuje. Jakmile budou všechny státy v Rusku platit stejné ceny, Rusko nebude již moci tuto páku nikdy více použít. Možnost takto razantně zvýšit ceny za plyn je totiž pouze jednorázová příležitost.

Ačkoliv si Rusko velice dobře uvědomuje své postavení na trhu s energetickými surovinami a otevřeně deklaruje, že právě rozvoj energetického sektoru pomůže Ruské federaci navrátit lesk velmocenského postavení, analýza odhaluje, že samotné energetické dodávky nejsou skutečným politickým nástrojem Ruské federace.

Z hlediska velmocenského postavení Ruské federaci mají rozhodující vliv především finanční prostředky. Pro Rusko znamenají příjmy z prodeje zemního plynu podstatný příspěvek do státního rozpočtu a z širšího hlediska se právě Gazprom a další ruské

energetické společnosti řadí mezi stavební kameny, které svojí ekonomickou silou pomáhají vytvářet mocenské postavení Ruské federace v dnešním světě.

VI. English summary

This thesis examines the topic of Russian energy supply to Europe. One of the most important questions raised here is whether Russia uses its natural gas export as a tool in foreign policy.

First part of the study is devoted to the description of structure and character of European dependency on energy import. The text continues with the specific characterization of Russian imports to Europe. Based on future projects, study claims that the level of European dependency will rise in future, therefore the analysis of Russian natural gas export is of utmost significance.

The description of the historical development of Gazprom shows how Gazprom was created, how it was operating during the Yeltsin era, and how it has changed its position towards Russian government at the time of Putin's presidency. Therefore it is possible to say that Gazprom never had the intention of behaving as a proxy or the creator of Russian foreign policy. It is more likely that the Russian government sees Gazprom's potential as a vital part of Russian economy and has therefore created favourable condition for Gazprom's emergence to the foreign market and was supporting the company in all of its foreign activities.

It is evident that Russian politicians perceive Gazprom as important structural part of Russian superpower concept. And the reason behind this is the significant cash flow which comes with from the proceeds of energy supplies.

Main part of the thesis is devoted to two case studies. First describes the situation between Gazprom and states laying on transitional routes of natural gas into Europe. Russia has to deal with unreliability of those states. Therefore is trying to build alternative routes for natural gas into Europe, pipeline North Stream and South Stream. Both projects will have significant impact on European energy security.

The second case study is describing how Gazprom's monopolistic position allows negotiating very low prices with the states in the Caspian region. In the case of Turkmenistan,

we can track the development Russian-Turkmen relations. It is particularly interesting that since the competition projects are starting to be built in the region, Gazprom is quickly reacting on the changing situation.

There can be identified three directions in which is Gazprom's foreign policy is oriented

- Since 2006 Gazprom has been attempting to equate the prices for the CIS states with the prices for rest of Europe. i.e., in this case for Ukraine and Belarus
- Gazprom is working on securing its markets by buying distribution companies. This trend is apparent in many European countries, i.e. Armenia, Belarus, Hungary etc.
- Gazprom's efforts on securing enough production capacities in the Caspian region. The main focus there is on Turkmenistan.

VII. Literatura

Všechny webové adresy jsou platné k 15. 5. 2010, pokud není uvedeno jinak.

A. Primární literatura: dokumenty, webové prezentace, novinové články

- „An Energy Policy For Europe“ Evropská komise, Evropská komise, 2007, http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf.
- **Belton, C.**, „Gas Trader Emerges from the Shadows,“ *Johnson's Russia List*, 3. 5. 2006, <http://www.cdi.org/russia/johnson/2006-103-31.cfm>.
- Breaking with the past, *Petroleum Economist*. London: 3/2006.
- Corporate Website, „Subsidiaries,“ <http://www.gazprom.com/eng/articles/article22042.shtml>.
- Diskuse: Russia Profile Experts Panel: The Lavrov Doctrine, Introduced by Vladimir Frolov, 8. 9. 2006, URL (25. 12. 2005) http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/9/8/4359.wbp.
- Energy Information Administration – International Energy Outlook 2007, www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/index.htm.
- Energy Information Administration, „Central Asia: Natural Gas,“ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html>.
- „Energy Strategy of Russia to the Year 2020“, Government of the Russian Federation Decree 1234-r, 28. 8. 2003.
- Euractiv, „Russia and Ukraine agree on gas, naval base“, 22. 4. 2010, <http://www.euractiv.com/en/energy/russia-and-ukraine-agree-gas-naval-base-news-469921>.
- European Commission, DG Tren: Energy & Transport in Figures 2005, 12. 5. 2006, http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/publication/index_en.htm.

- Gas Exporters Forum Holds First Annual Meeting in Tehran MEES Vol. XLIV, No. 22, 28. 5. 2001.
- Gazprom Corporate Website, „Shares“, <http://www.gazprom.com/eng/articles/article21713.shtml>.
- Gazprom – Výroční zpráva Gazpromu za rok 2005, s. 19-22.
- „Gazprom Free to Buy Up Russian Gas Producers“, Kommersant, 15. 1. 2007, http://www.kommersant.com/p733954/r_500/Gazprom_Gas_Production
- Club House: Yusufov Proposes Gas Exporter Club, Petroleum Intelligence Weekly, 14. 3. 2002.
- **KOVALEV, V.**, „Gazprom’s Power Play“, BusinessWeek.com, 6. 3. 2007, http://www.businessweek.com/print/globalbiz/content/mar2007/gb20070306_599860.htm.
- **KRAMER, A. E.**, „Gazprom of Russia to double natural gas prices to Georgia“, *International Herald Tribune*, 22. 12. 2006, <http://www.iht.com/articles/2006/12/22/business/gazprom.php>.
- **KUPCHINSKY, R.**, „Russia: Does Gazprom Have A Master Pipeline Plan?“, Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/01/fd3d68ab-8551-4b4f-8b7d-f8257af7c1ab.html>.
- **North Stream AG**, Webová prezentace <http://www.nord-stream.com/en/our-company/company-history.html>.
- **PETERSEN, A.**, „The Molotov-Ribbentrop Pipeline“, *The Wall Street Journal*, 9. 11. 2009.
- Press shivers from gas woes, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4578000.stm>, 3. 1. 2006.
- RIA Novosti, 1. 2. 2007, <http://en.rian.ru/russia/20070201/60048917.html>.
- Radio Free Europe/Radio Liberty Newslines, 13. 2. 2007.
- **SOBOTA, J.**, Putin zachraňuje Evropu, *Respekt*, 2007, č. 3, s. 2.

- **SOCOR**, V., „Moscow juggling South Stream pipe dreams“, AsiaTimes online, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KJ02Ag01.html, 2. 11. 2009.
- Statistické údaje Eurostatu, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- **VOLKOV**, V., „The Russia-Ukraine gas conflict and the geopolitical struggle for control of energy resources“, 3. 2. 2009, <http://www.wsws.org/articles/2009/feb2009/russ-f03.shtml>.
- The Energy Charter Treaty, www.energycharter.org.
- „The Price of the Vote“, *Kommersant*, 20. 10. 2006, http://www.kommersant.com/p714949/Referendum_NATO_Ukraine.
- Zelená kniha – Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii, Evropská komise, 8. 3. 2006, Brusel.
- The New York Times, „Merkel, in Poland, seeks to bridge gap“, 16. 3. 2007.

B. Sekundární literatura: knihy a odborné články

- **BAHGAT**, G., The Caspian Sea: Potentials and Prospects, in: Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, 2004.
- **BALMACEDA**, M. M., „Gas, Oil and the linkages between domestic and foreign policies: The case of Ukraine“, *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, Issue 2, 3/1998.
- **DORIAN**, J. P., **ROSI**, I. S., and **INDRAIYNTA**, S. T., Central Asia's Oil and Gas Pipeline Network: Current and Future Flows, *Post-Soviet Geography*, 1994, V. H. Winston and Son, Inc. 413-432.
- **FREDHOLM**, M., *Gazprom in crisis*. 2006.
- **GALEOTTI**, M., *Čas úzkosti*, Praha, Thermis, 1998.

- **GROMAZDZKI, G., KONONCZUK, W.**, Energy Game, Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia, Bathory foundation, Varšava, 2007, http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf.
- **HERRMANN, L., COPSU, J., HUBBARD, J.**, „Oil & Gas for Begginers“, Deutsche Bank AG., 2008.
- **HORÁK, S.**, Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008.
- **HORÁK, S.**, Vztahy Ruska a střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy. In: Mezinárodní vztahy, 2/2008.
- Ed. **KALYUZNOVA, Y., JAFFE, A. M., LYNECH, D., SICKLES, R. C.**, Energy in the Caspian Region, Present and Future, Palgrave MacMillan, New York, 2002.
- **KRYUKOV, V.**, Adjustment to Change: the case of the Oil and Gas Industry, in Shaping the economic space in Russia, decision making processes, institutions and adjustment to change in the El'tsin Era, Ed. Stefanie Harter, Gerald Easter, Ashgate, 2000.
- **LITERA, B.**, Ruské produktovody a střední Evropa, Eurolex, 2003.
- **LITERA, B.**, Rusko-ukrajinské střety v energetické sféře, v Energie pro Evropu (Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií.), Praha, Eurolex Bohemia, 2006.
- **MEDVEDEV A.**, „Gazexport: Achievements and Prospects,“ *International Affairs*, Vol. 52, No. 5, 2006.
- Ed. **MCCANN, L.**, The development of the oil and gas industries in Russia, Ella Akerman, Russian Transformations – Challenging the global narrative, Routledge Curzon, London, 2004.
- **MEDVEDEV A.**, Natural Gas in Russia's Foreign Trade., Medvedev, A, *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*; 2005, Vol. 51, Issue 6.

- **MONAGHAN, A., MONATANARO-JANKOVSKI, L.** (2006): EU-Russia Energy Relation: The Need for Active Engagement. EPC Issue Paper No. 45, http://www.theepc.be/TEWN/pdf/89495137_EPC%20Issue%20Paper%2045%20EU-Russia%20energy%20relations.pdf.
- **NAUGHTEN, B.**, The Impact of the new Asia-Pacific energy competition on Russia and the Central Asian states.
- **SAGERS, M. J.**, The Russian Natural Gas Industry in the Mid-1990, Post-Soviet Geography, 1995, V. H. Winston and Son, Inc.
- **SAGERS, M. J.**, The Energy Industries of the Former USSR: A Mid-Year Survey, Post-Soviet Geography, 1995, V. H. Winston and Son, Inc.
- Background and Analysis: Offshore project in Barents sea taken from Western Consortium and Turned Over to Russian Industrial Group (contributed by Matthew J. **SAGERS**, Plan-Econ, Inc.), Post-Soviet Geography, 1994, V. H. Winston and Son, Inc. 204-207.
- **STERN, J.**, „The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006“, Oxford Institute for Energy Studies, 2006, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf.
- **PUTIN, V. V.**, „Mineral Natural resources in the Strategy for Development of the Russian Economy,“ překlad M.E. Sharpe, Inc. obsaženo v *Problems of Post Communism*, Vol. 53, No.1 January/February 2006.
- **PUTIN, V. V.**, „Russia at the Turn of the Millennium,“ <http://www.geocities.com/capitolhill/parliament/3005/poutine.htm>.
- **ROŠKANIN M.**, AMO, Hrozí vznik plynového kartelu ovládaného Ruskem?, http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=310&tema=studie.
- **RYBÁŘ, J.**: Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu, 2005, Eurolex Praha.
- **SAKWA, R.**, Putin: Russia's choice, Routledge 2004.

- **SOLIGO, R., JAFFE A. M.**, Market Structure in the New Gas Economy: Is Cartelization Possible?, May 2004, Geopolitics of Natural Gas Study, University and the James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University.
- **SOLIGO, R., JAFFE, A.M.**, „A Note on Saudi Arabian Price Discrimination“, *Energy Journal*, 1/2000.
http://www.energy.ca.gov/lng_docket/documents/lng_bibliography/01_Information_Relating_to_the_LNG_Market/a_Global/6_Gas_OPEC_final.pdf.
- **SOULEIMANOV, E. a kol.**: Rusko a postsovětský prostor, Praha: Eurolex Bohemia, 2007.
- **TICHÝ, L.** Energetické vzrahy mezi EU a Ruskem: stagnace na cestě ke zlepšení?, in: „Mezinárodní politika“, Praha, leden 2010.
- **TOMBERG, I.**, „Russian – Europe: Serious Difficulties of the Energy Dialogue“, *Strategic Culture Foundation*, 11. 11. 2006, <http://en.fondsk.ru>.
- **TOMBERG, I.**, Thus Spake Putin: Russia Upholds Principle of Equality in Energy Sphere, *The Jamestown Foundation*, 15. 9. 2006,
http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3856&article_id=23714.